

Betani Hjuz

ISTANBUL

Priča o tri grada

I TOM

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Bettany Hughes

ISTANBUL

A Tale of Three Cities

Copyright © Bettany Hughes 2017

First published by Weidenfeld & Nicolson, London

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Džejn i Karlu – koji su hrana moje duše i mog tela.
Robinu Lejnu Foksu, koji mi je dao nadu.
I onima koji ne mogu više da hode ulicama Carigrada.*

SADRŽAJ

Spisak ilustracija i mapa	13
Predgovor	17
Beleška o imenima	26
Prolog	31
PRVI DEO: Vizanton, 800.000 g. p. n. e. – 311. g. n. e.	41
1. Kost, kamen i blato	49
2. Grad slepih	54
3. Grad svetlosti	63
4. Persijska vatra	70
5. Grad opsade	83
6. Vino i veštice	94
7. Svi putevi vode iz Rima: Ignacijev put	108
8. Unutrašnji neprijatelj	124
9. Progoni	131
10. Blaženi krotki jer će naslediti zemlju	136

DRUGI DEO: Konstantinopolj, 311–475. g. n. e.	145
11. Bitka na Milvijskom mostu.	153
12. Grad zlata.	159
13. U ime krvi Hristove	170
14. Carica gradova.	178
15. Vera, nada, milosrđe i Nikejski simbol vere	185
16. Jelena	195
17. Rođenja i smrti.	202
18. Neznabošci i samozvanci	209
19. Nevolje s Gotima	220
20. Golubica mira ili čelična pesnica: Teodosije	227
21. Bitke na nebu i na zemlji: Gaza i Aleksandrija	238
22. Hrišćanske čestice u paganskoj atmosferi: <i>Nova Roma</i>	249
23. Nebeski kipovi: askete.	258
24. Seks i grad: evnusi	264
25. Pljačka Starog Rima: nevolje s Gotima, deo drugi	270
26. Vandali, mudrost i Atila, vođa Huna	278
TREĆI DEO: Novi Rim, 476–565. g. n. e.	289
27. Bogorodičin grad	295
28. Zlatno doba	305
29. Zemljotresi i požari	320
30. Grad Feniks	328
31. Predstave, velike predstave	338
32. Zakon i red	344
33. Jevrejski grad.	351
34. Klasični grad	356
35. Taština nad taštinama, sve je taština	363

ČETVRTI DEO: Čežnja celog sveta, 565–1050. g. n. e.	375
36. Putovanje svilene bube	389
37. El Konstantinija	395
38. Kost u grlu Alahovom.	402
39. Monasi noću, lavovi danju	413
40. Vizantija i Britanija	418
41. Ikone i ikonoklazam	428
42. Vikinzi dušmani-prijatelji i rođenje Rusije	438
43. Unutar zidina	450
44. Varjaška straža.	459
PETI DEO: Ratni grad, 1050–1320. g. n. e.	467
45. Veliki raskol?.	475
46. 1071, 1081. i sve to.	480
47. Grad krstaša	489
48. Monasi pregovarači i krvoločni otimači prestola	497
49. Mletačka pretnja, viteška kraljevstva	505
Napomene	519

Dijamant usaden između dva safira i dva smaragda... dragi kamen u prstenu ogromnog carstva što je obgrlilo ceo svet.

OSMANOV SAN, MITOLOGIZOVANI
ŽIVOTOPIS OSMANA I, OKO 1280.¹

Oni koji nikad pre nisu videli Konstantinopolj oka nisu skidali s grada, jer nikad ni sanjali nisu da na svetu može da postoji takvo jedno mesto.

ŽOFROA DE VILARDUEN, *O OSVAJANJU KONSTANTINOPOLJA*,
HRONIKA ČETVRTOG KRSTAŠKOG POHODA, 1204.²

Kad bi čoveku bio dat samo jedan pogled na svet, trebalo bi da pogleda Istanbul.

ALFONS DE LAMARTIN,
PESNIK, PISAC I DRŽAVNIK, 1790–1869.³

Pitahu tada glasnika Božjeg: „Šta će pre biti pokoreno, Konstantinopolj ili Evropa?“, i sveti Prorok odgovori da će Konstantinopolj biti pokoren prvi.

HADIS PROROKA MUHAMEDA⁴

SPISAK ILUSTRACIJA I MAPA

STRANA

- 57 Krčag pronađen u marini Fenerbahçe (*Courtesy of Şevket Dönmez*)
- 76 Pausanija prikazan na graviri izrađenoj oko 1880. godine (*Alamy*)
- 78 Gore: Zmijski stub oko 1752. godine (*American School of Classical Studies at Athens, Gennadius Library*), dole: Ostaci zmijskog stuba (*Mary Evans*)
- 101 Vizantijski novčić, oko I veka n. e. (*Classical Numismatic Group Inc., www.cngcoins.com*)
- 118 Rekonstrukcija Miliona (*Greek Strategos/Creative Commons*)
- 138 Medaljon iz Arasa (*British Museum*)
- 155 Simboli na štitovima plemena sa severa Evrope oko 300. g. n. e. (*Privatna zbirka*)
- 199 Jelenin lik na bronzanom medaljonu (*Alamy*)
- 201 Tiha kruniše Konstantina, IV vek (*Muzej Ermitaž*)
- 217 Zacarenje Ardašira II, reljef (*Alamy*)

- 230 Brodovi otkopani u Teodosijevoj luci (gore: *Institute of Nautical Archaeology*; dole *Istanbul University*)
- 241 Bronzani teg za kantar u obliku biste (*Metropolitan Museum*)
- 261 Reljef koji prikazuje sveca na stubu (*Alamy*)
- 298 Privezak s likom anadolske boginje sunca (*Getty*)
- 308 Mozaik s likom carice Teodore (*Alamy*)
- 331 Francuski linorez s prikazom Svete Sofije (*Alamy*)
- 334 Rekonstrukcija Justinijanovog stuba (*Antoine Helbert*)
- 336 Carski deo Konstantinopolja u vizantijsko doba (*Cplakidas/Creative Commons*)
- 340 Diptih u slonovači iz 517. godine (*Alamy*)
- 390 Imitacija vizantijskih novčića iz Sindanga u Kini (*British Museum*)
- 392 Nestorijanska stela na graviri iz 1887. godine (*Alamy*)
- 423 Vizantijski bakarni novac iz Rendlšama u Safoku (*Suffolk County Council*)
- 449 Pirejski lav (*Privatna zbirka*)
- 463 Vizantinka probada kopljem jednog pripadnika varjaške straže (*Biblioteca Nacional de España*)
- 511 Kopija gravire na kojoj su prikazani hipodrom i hrišćanski spomenici u Carigradu (*Alamy*)

KOLORNE ILUSTRACIJE

PRVI BLOK

Otisak stope iz mlađeg kamenog doba, otkriven prilikom iskopavanja u četvrti Jenikapi (*Arheološki muzej u Istanbulu*)

Konstantinopoljski ribari, *Madridski Skilica* – kodeks iz XII veka (*Alamy*)

Portret Septimija Severa s porodicom, na drvenom medaljonu (*Bridgeman*)

Hrist prikazan kao bog sunca Helije (*Alamy*)

Konstantinopolj predstavljen kao boginja Tiha (*British Museum*)

Ilustracija iz rukopisa uz koju se navodi da prikazuje odbranog Julijana Apostatu (*British Library*)

Pojtingerova karta (*Bridgeman*)

Lik cara Justinijana prikazan na mozaiku (*Getty*)

Ogrlica iz Dezborea (*British Museum*)

Mozaici iz Velikog dvorca (*Alamy*)

Unutrašnjost sinagoge u Konstantinopolju, slika Lore Lašington (*Alamy*)

MAPE

Izradio Džejmi Vajt

STRANA

- 42–43 Preistorijska nalazišta oko Bosfora, Mramornog mora i Crnog mora
- 45 Prva grčka naselja uz Bosfor
- 47 Antički grad, oko V veka p. n. e. do III veka n. e.
- 106 Ignacijev put
- 146–147 Konstantinov Konstantinopolj, oko 337. godine
- 148–149 Teodosijev Konstantinopolj, oko 450. godine
- 150–151 Varvarska plemena, oko 350–450. godine
- 290–291 Konstantinopolj iz zlatne ere, oko 565. godine
- 292–293 Vizantijsko carstvo u vreme vladavine najvećim prostorima
- 376–377 Trgovački putevi ka Konstantinopolju, od VII do XI veka
- 378–379 Ratovi s Konstantinopoljem, od VII do XI veka
- 380–381 Konstantinopolj u XI veku
- 468–469 Krstaški pohodi
- 470–471 Vizantijsko carstvo oko 1050. i 1204. godine
- 472–473 Konstantinopolj posle pada pod krstaše

PREDGOVOR

Iako svi drugi gradovi imaju određeno razdoblje vladavine i podložni su zubu vremena, Konstantinopolj, jedini, kao da je blagosloven besmrtnošću i živeće taj grad dokle ima ljudskog roda da u njemu obitava i da ga obnavlja.

PETRUS GILIJUS, 1550.⁵

Četvrtog februara 1939. Bi-Bi-Si je emitovao audio-zapis pesme Viliijama Batlera Jejtisa „Jedrenje u Vizant“. Bio je to omaž stegonoši irskog pesništva, koji je umro pet godina pre toga. Pucketav i siktav, odsečni normativni britanski izgovor lebdi negde između prefinjenog i zloslutnog, i kao da je i sam taj snimak iskrzana uspomena na veličanstveni grad koji Vizant nekad beše i koji je postao. Zvučni muški glas deklamuje Jejtsove stihove koji govore o jednom mestu što je živelo u pesnikovoj glavi i još živi u našoj mašti: putenom, velelepnom i neiskazivom – harizmatičnom u istinskom grčkom smislu te reči, punom onozemne krasote koja raspaljuje ovozemaljske želje.

Zbog toga preplovih mora, da bih sada
Stigao do Vizanta, svetoga grada.

Vi, mudri, što stojite u plamenu Boga
Kao u zlatnom mozaiku crkava,
Izvijte se, lučno, iz svetoga ognja
Vaš primer da dušu pesmi poučava,
Spalite mi srce bolno od želje,
Svoje životinje i zver što crkava,
Jer ono ne zna šta je; kosti ove
Skupite u tom čudu što se večnost zove.

Kad odem iz prirode, vid telesni, stari,
Nikada više neću pripoznati
Već onaj što ga grčki kovinari
Tvore u emajlu, liju u pozlati,
Da im ne zaspi sanjivi car, i
Sa zlatne ću grane tada zapevati
Za vizantsku gospodu i gospođe
O onome što bi, biva, il' će da dođe.*

Upravo je mnogostruka priroda Carigrada, prošlog, prolazećeg i koji će tek doći, razgorela i moju vlastitu ljubavnu priču s ovim gradom, koja je istrajala duže od četiri decenije. Povest ovog grada koji je nosio tri imena: Vizantion ili Vizant (oko 670. g. p. n. e. – 330. g. n. e.), Konstantinopolj ili Konstantinija (330–1930), Istanbul ili Stambol (od 1453. pa nadalje) – često se deli u zasebne celine: antičku, vizantijsku, osmansku i tursku istoriju. Za mene, međutim, kulturna, politička i emotivna snaga Carigrada potiče iz činjenice da

* Prepevao Milovan Danojlić, u Vilijam Batler Jejts, *Izabrane pesme*, Orfeus, Novi Sad, 2011. (Prim. prev.)

ta povest nije omeđena vremenskim granicama. Na tom su mestu ljudi povezani i preko vremenskih prostranstava i zato se i jesam otisnula u heraklovski zadatak, ravan ponekad čišćenju Augijevih štala, da služeći se tragovima koje pruža sam predeo ispričam priču ovog grada od preistorije pa do danas.

Delići istorije koji su pukim slučajem preživeli tu i tamo po današnjem velegradu – osnove poznoantičkih stubova po najprometnijim ulicama s prodavnicama, vrela ispred džamija (koje su nekad bile drevni paganski hramovi, koji su zatim postali hrišćanske crkve, da bi zatim one bile pretvorene u muslimanska svetišta) – opstaju i danas kao probni kamenovi raznolikog carigradskog stanovništva. Carigrad često živi van vremena – iz tog su ga razloga nazivali Novim Rimom, Novim Jerusalimom, Alahovim večnim gradom. Ovde je duže od osam hiljada godina živelo, igralo se i radilo trista dvadeset pokolenja ljudi. U tom neprekidnom trajanju ostale su za nas danas neke razdražujuće praznine, ali nam je ono ostavilo i bogate riznice arheoloških nalaza i književnih svedočenja, od kojih se veliki deo tek sada pomalja iz nedara zemlje i iz arhiva, i oko kojih sam ja gradila ovu knjigu. Na carigradskoj pozornici igrale su svoje uloge neke od najizuzetnijih istorijskih ličnosti, ali ja sam na ovim stranicama, pored toga što sam se usredsređivala na one koji su raspolagali vrhunskom moći, pokušala da odam počast i životnom iskustvu onih koji možda i nisu shvatali da su graditelji istorije. Etimološki, filozofski i po duhovnim težnjama, grad čine ljudi koji u njemu žive. Zato ćete u ovoj knjizi naći i žene i muškarce, i siromašne i bogate, nejake kao i silne.

Stranice koje slede nisu iscrpni katalog prošlosti Cari-grada, nego jedno lično, fizičko putovanje, ispitivanje novih

raspoloživih dokaza koji naročito govore o svetski važnoj prirodi carigradske povesti – put, možda, ka shvatanju i ovog grada i nas samih. Carigrad je oduvek bio ključna postaja u vremenskoj i neuronskoj mreži. Grad je entitet koji nije samodovoljan, nego opstaje i napreduje podjednako na usavršavanju u određenim konkretnim granama i vezama koje se protežu preko njegovih granica. Zato sam se usredsređivala na prelomne događaje i ideje koji su oblikovali ovaj grad ili je zahvaljujući njima on sticao uticaj izvan svojih međa. Trudila sam se da razumem na koje su sve načine ova naseobina i njeno stanovništvo morali da se prilagođavaju i razvijaju da bi preživeli milenijumima i kako je taj kotao uzavrelih delatnosti rasipao iskre koje će potpaliti plamen i u drugim delovima sveta.

U središte pažnje Vizant ulazi preko Herodotovih redaka iz V veka p. n. e., u kojima Otac istorije slavi most sagrađen zahvaljujući jednom od najmoćnijih ljudi na svetu da bi povezao Aziju i Evropu.* Dve i po hiljade godina kasnije, dok sam ja radila na ovoj knjizi, u Istanbulu su dovršeni, pod pokroviteljstvom predsednika Erdogana, prvi podvodni tuneli između dva kontinenta. Prilikom pokušaja prevrata, koji su 15. jula 2016. izvele određene vojne struje da bi zbacile Erdogana i njegovu vladu, na Bosforskom mostu, koji spaja azijsku i evropsku stranu grada, stajali su parkirani tenkovi. Zauzeti su takođe Trg Taksim i aerodrom *Kemal Atatürk*, i blokiran je Most sultana Mehmeda Osvajača. U toku noći su građani koji su protestovali na Bosforskom mostu pokošeni puščanom paljbom, posle čega je most poneo ime Petnaestojulskih mučenika. U zoru su se pobunjeni vojnici

* Mandroklo sa Samosa, graditelj cara Darija, premostio je Bosfor (Herodot, *Istorija*, knjiga IV, glava 88). Kserks je, takođe, podigao most između Sesta i Abida na Helespontu.

predali nad vodama koje dele Evropu od Azije; neki od njih su linčovani. Istanbul je grad čije ćudi i *modus operandi* mogu da odrede buduću sigurnost Istoka i Zapada.

Carigradu podjednako naruku idu i zemlja i more, i zbog toga odavno već u njemu nalazi zadovoljenje filozofski i fiziološki hranjena žudnja naše vrste za putovanjima, istraživanjima, povezivanjima i ovladavanjem. Rog kopna isturen u Mramorno more, dve hiljade sedamsto kilometara od Pariza i dve hiljade dvesta kilometara od Bagdada, carigradski atar, na samom rubu Evrope, naočigled Azije, doživeo je prvi procvat u klasično doba, kad se brodogradnja razvila dovoljno da bi morem moglo putovati više ljudi, nove vrste robe, vojne snage i sveže ideje. Grad se razmahnuo kada su ljudi sproveli u delo preistorijsku ideju sadržanu u jednom pojmu koji je, sklona sam da tvrdim, podsticao rađanje civilizacija. Protoindoevropska reč *ghosti* podrazumeva nepisane zakone po kojima neznanca kad se pojavi na vidiku ne treba da gađamo pračkama ili kopljima, nego da se odvažimo i pozovemo ga da stupi preko našeg praga, zarad mogućnosti da nam donese nove ideje, nova dobra i svežu krv. S vremenom se ovaj pojam razvio u grčki pojam *xenia* – ritualizovano prijateljstvo domaćina i gosta, koje će povezivati antički svet Mediterana i Bliskog istoka. Zahvaljujući novim dokazima koje su nam pružile analize DNK iz antičkih skeleta, sada shvatamo da su u antici ljudi putovali preko mnogo većih razdaljina i mnogo sistematičnije nego što smo nekada mislili.⁶ Ako je suština civilizacije u tome da posežemo preko svojih vidika da bismo usvojili i nepoznato, u uspostavljanju veza, u otkrivanju kako da živimo sami sa sobom i sa drugima, onda je i za Istok i za Zapad Carigrad savršeno mesto za zadovoljavanje civilizacijskih potreba. Danas je potreba da razumemo povest „grada za

kojim ceo svet žudi“, kako je to sročio jedan Vizantinac, veća nego ikad.

Priča o Carigradu penje se ka vrhu liste političkih prioriteta u današnjem svetu; uz nedavnu dramu građanske pobune i protivudara terorom, u uticajima ovog grada leži veliki deo objašnjenja za geopolitičku uobličenosť života svih nas. Ovde su opstajale neke od najžilavijih svetskih teokratija; odavde je pothranjivana prevlast hrišćanstva kao najpremoćnije religije na svetu; ovaj grad je ogorčavao kalife, a zatim prihvatio vladavinu kalifata koji je najduže postojao. Mnogi Istanbul smatraju, uz Meku, Medinu i Jerusalem, najsvetijim mestom sunituskog islama. Identitet bliskoistočnih nacija, razdori na Balkanu, raskol Srbije i Hrvatske, uloga Turske u Evropskoj uniji, ekspanzionizam Rusije, sukobi u Svetoj zemlji, verski sukobi u Sjedinjenim Državama i Evropi, sporovi oko granica u Iraku, Siriji i Izraelu i izbeglice apatridi koji beže iz ovih zemalja, sve to ima korene u povesti troimenog grada. Carigrad je, ako hoćete, Kamen iz Rozete svetske politike. Źarišta s kojima su morali da se nose njegovi vladari kroz vreme – Damask, Libija, Bagdad, Beograd, Sarajevo, Kairo, Kavkaz i Krim – takode su naša današnja žarišta. Mnogi naši preci u Evropi, na Bliskom i Dalekom istoku i u severnoj Africi bili su saveznici ili podanici, građani ili robovi grćkih, rimskih, vizantijskih ili osmanskih gospodara. Suvo grožđe i pamuk, tkanine i balistika, i ljudski saobraćaj – putnici, zarobljenici, izbeglice – odašiljani su iz luka i putevima Carice gradova.

Topografija Carigrada oblikovala je možda njegovu istoriju, a njegova istorija topografiju naših života, pa ipak se često činilo da same fizićke razmere grada ne zasluđuju

veličanstvenost proslavljenih neprijatelja koje je privlačio: Konstantina I, Atilu, Džingis-kana, novostvorenu islamsku vojsku, Tamerlana, Ivana Groznog, Katarinu Veliku, Britansko carstvo. Naravno, ideja Carigrada eksponencijalno je veća od fizičkog otiska njegove stope. I kao metafora i kao konkretno mesto ovaj grad se pojavljuje u grčkim dramama, u Kuranu,⁷ kod Šekspira;⁸ Turaka ima kod Molijera, Osmanlija kod Makijavelija. Istanbul je prisutan u filmovima o Džejsmu Bondu – kao onaj krajnji pozadinski fon agenta 007 u svesti interkontinentalnog gledaoca. Turci koriste jedno posebno glagolsko vreme kad prenose predanja o svom gradu.⁹ Ovo je mesto za sklapanje posla i za uživanja, gde se težina priča odmerava prema istoriji. I u sitnom i u krupnom smislu mi ovom gradu i kulturi koja je živela u njegovom okrilju dugujemo više nego što smo svesni: pojam lingva franke, kult Bogorodice, Nikejski simbol vere, ime Rima, pasoše, viljuške, arogantni osvajački patriotizam, osnove savremenih zakona na Zapadu – sve je to iskovano u carigradskim kovnicama. Grčke drame, rimska filozofija, hrišćanski tekstovi, islamska poezija – mnoga neprocenjiva klasična dela sačuvana su jedino zahvaljujući delatnosti ljudi, i ponekad žena, u carigradskim bibliotekama i skriptorijima, posvećenim prepisivanju, prevođenju i analizi tekstova, te manastirima i medresama; Carigrad je učinio mnogo na popunjavanju memorijske banke naše civilizacije.

Danas skupljači starih stvari u taljigama pretiču ferarije zaglavljene u gradskoj gužvi. Supertankeri koji prevoze naftu iz Rusije i džinovski brodovi s tovarima luksuzne robe koji plove od Mramornog ka Crnom moru ugrožavaju domaće ribare. Vozovi i preopterećeni autobusi iz kojih kipe putnici

dovoze i odvoze deset miliona ljudi dnevno u centar grada i iz njega – broj je još veći za širu zonu grada, u kojoj su smeštene razne grane industrije i uslužnih delatnosti i u kojoj, prema nezvaničnim podacima, živi oko šesnaest miliona stanovnika. Današnji Carigrad u prečniku meri oko sto pedeset kilometara. Galebovi kruže oko minareta Plave džamije kao što su nekada kružili oko kupola konstantinopoljskih crkava. Istina je, ovo je bajkovit grad – grad duše – ali rođen je iz zemlje na kojoj obitava i ukorenjen je u nju.

Istanbul je najdugovečnija politička tvorevina u Evropi, konglomerat stvaran šest hiljada godina iz čitavog mozaika naselja i mikrogradova, čijim je srastanjem nastala ova ogromna i haotična slika modernog velegrada. Mnoge gradske četvrti nekada su bile samostalni manji gradovi: Halkidon, Hrisopolj, Sultanhamet, Psamation, Kosmidion, te Galata, ranije Pera* na Zlatnom rogu – svi su se oni stopili, kao kapi žive, u savremeni Istanbul. Prema poslednjim izveštajima, arheolozi su identifikovali ostatke iz bakarnog doba ispod antičkog hipodroma, koji se nalaze ispod četrdeset dva sloja ljudskih naseobina izbrojana na mestu gde se pretpostavlja da se nalazila Troja. Feničani, Đenovljani, Mlečani, Jevreji, Arapi, Vikinzi, Azerbejdžanci, svi su oni imali poneko parčence ovog tla između Istoka i Zapada koje su nazivali svojim. Zbog toga se ovde i osećamo kao da smo u središtu sveta – jer smo zaista povezani s mnogim svetovima.

Zbog toga je ovo što sledi jedno organsko istraživanje – arheologija i samog prostora i njegove kulture – istraživanje koje nastoji da razume grad čije raznolike uticaje na svoj život često ili zaboravljamo ili ih još nismo ni postali svesni. Pišući ovu knjigu morala sam da otputujem do samih

* Skraćeno od Pera en Sika – „voćnjak smokava na drugoj strani“.
(Prim. prev.)

granica carstva: do Gruzije, da bih pronašla Dmanisi, gde sada ničeg nema osim jednog samotnog monaha i pramička dima na rosnom bregu, ali gde su se nekad putevi vizantijskih, persijskih i jermenskih karavana sticali na osovini Puta svile, i gde su, relativno nedavno, pronađeni ostaci najstarijih hominida u Evropi, visokih oko metar i dvadeset, koji su verovatno stradali od sabljozubih tigrova;* do propustljive granice između Turske i Sirije; do vrele Arabije i do hladnih Dolomita. Spuštala sam se u drevne kineske grobnice, morala sam da prelazim granice rascepa nastalih usled gubljenja turskih teritorija posle Prvog svetskog rata, da izbegavam snajpere na jermensko-azerbejdžanskoj granici i opasnost od terorista u Arapskim Emiratima, i da se snalazim s dve razne vrste muslimanskih običaja razdvojene bodljikavom žicom između Anadolije i Iraka. Jela sam u Topkapi saraju dok su napolju hapsili demonstrante, a zatim izašla da im se pridružim na Trgu Taksim i dobila i ja s njima dozu suzavca. Gledala sam, nedaleko od jedne od najstarijih gradskih luka, more turskih zastava kojima je mahalo pet miliona ljudi okupljenih da se odupru prevratu 15. jula 2016. godine, zaručenevši njima ceo taj deo grada – i ta rumen je bila vidljiva čak i iz svemira. Istraživanja za ovu knjigu odvela su me na mnoga mesta, ali da bismo zaista razumeli povest Carigrada, moramo najpre da otputujemo na samu ivicu istorijskih vremena, do preistorije, i da provirimo preko te granice.

* Ovde se u srednjovekovnim podrumima i izolovanim muslimanskim svetilištima skrivaju ostaci jedne rane forme homo erektusa, sitnih stvorjenja koja su doputovala iz Afrike pre milion i osamsto hiljada godina.

BELEŠKA O IMENIMA

Carigrad je ne samo grad s mnogo imena nego često postoji i više načina da se transkribuju imena njegovih vladara, žitelja, istaknutih ličnosti, zemalja pod njegovom vlašću, neprijatelja i saveznika. Uglavnom sam se opredeljivala za grčke oblike, na primer imenâ istočnih careva, ali sam tamo gde je bilo prikladno koristila najuobičajenije varijante, kao što je Konstantin. Potpunu doslednost gotovo je nemoguće postići, a moglo bi se reći i da bi to bio pokušaj samopovlađivanja – reč je o gradu koji je često nazivan presjajnim, te sam i ja polagala nade u to da ću štošta rasvetliti, a ne zamagliti i zamutiti. Što se turske fonetike tiče, pomoć su mi ljubazno pružili Robin Meden, Lorin Hejls i moj izvanredni lektor Piter Džejms.*

* Tursko pismo u potpunosti je fonetsko otkako je 1928. godine Kemal Atatürk doneo Zakon o usvajanju i primeni turskog alfabeta. Tim zakonom je arapsko pismo, korišćeno u osmanskoj Turskoj, zamenjeno latinskim alfabetom od dvadeset devet slova. Najveću razliku između turskog i latinskog alfabeta čine samoglasnici: pored **a**, **e**, **i**, **o** i **u**, tursko pismo ima još **ı**, **ö** i **ü**. Razlika između **ı** i **i**, **o** i **ö**, **u** i **ü** leži u izgovoru. U svakom paru prvi samoglasnik je zadnji (formira se u zadnjem delu

Klasično grčko ime Vizant (Bizantijum na latinskom) izvedeno je, gotovo sasvim pouzdano, iz protoindoevropskog *bhugo* – bik. Moguće je takođe da sadrži trački koren *buz*, koji označava vode i izvore. Bilo da je tačna ova prva ili ova druga varijanta, prvo ime Carigrada zabeleženo u istoriji odaje poštu bogatoj flori, fauni i geologiji oko grada. Konstantinopolj – Konstantinov grad – ime je poneto u čast Konstantina Velikog, rimskog cara koji je 324. godine obnovio grad i udario temelje civilizaciji prozvanoj vizantijskom tek u XVI veku, u delu *Corpus Historiae Byzantinae* Hijeronimusa Volfa iz 1557, oko dve hiljade i sto godina posle osnivanja antičkog grada. Još od 330. Konstantinopolj je nazivan Novim Rimom, dok su u Persiji i na celom Bliskom istoku i grad i celo Vizantijsko carstvo nazivali Rum. Istanbul je najverovatnije iskvarena turska varijacija grčke fraze εἰς τὴν Πόλιν (*eis ten polin*), što znači ka gradu, u grad. Pošto su Turci osvojili Konstantinopolj, potencirano je zgodno pretakanje sa Islambul – pronađi islam, ili Islambol – ispunjen islamom. Uprkos verskim konotacijama ovih novoskovanih imena, Turci su sve do XX veka grad po pravilu zvali imenom Konstantinija, koje je zvanično odbačeno tek kada je Zakonom o poštanskoj službi od 28. marta 1930. zabranjeno da se isporučuje pošta adresirana na Konstantinopolj/Konstantiniju. Tako je Carigrad službeno postao Istanbul. Duže od hiljadu i po godina nazivan je, međutim, i u govornom i u pisanom jeziku, naprosto Grad.

usta), a drugi prednji. Pored ova tri specifična samoglasnika, turski još ima slovo *ş*, koje se izgovara kao *š*, zatim *ç*, koje predstavlja glas *č*, i *ğ*, elidovano *g*, koje se gotovo ne čuje u izgovoru. Najneobičnije je možda što slovo *c* zapravo obeležava glas *dž*, dok se *j* koristi samo za *ž* u rečima preuzetim iz drugih jezika, kao što je *plaj* (plaža). Najlepše hvala Robinu Medenu na pomoći oko ove napomene.

Čak je i ime koje Vizantijsko carstvo nosi na kineskom jeziku – Fulin – iskvareno od (*ten*) *Polin* – U Grad.¹⁰

U svojoj najranijoj istorijski zabeleženoj inkarnaciji kao Vizantion, ovo naselje se čak ni uzgred ne pominje ni u Starom ni u Novom zavetu (kao što je danas dokazano, pogrešno je bilo čitanje prema kome je u tekstu pronađen Bosfor¹¹). Iako će u Istanbulu jedno vreme cvetati napredna jevrejska zajednica, u biblijskom judejskom predanju ovaj grad je uvek „tuđina“, nekakvo maglovito prisustvo, ni grad greha, niti Obećana zemlja. Vizanta nema ni u *Ilijadi*. Za te davne Grke ta krivina kopna koja strši iz Bosfora u Mramorno more takođe je bila granična, šumovita zemlja, koja je čuvala svoje tajanstvo, duh samog ruba civilizacije. Prema predanju, Đavo je s brda Čamlidža u Aziji pokazao Hristu pogled na Bosfor, Zlatni rog i vizantijski akropolj, da bi mu predstavio „svu slavu sveta i carstava u njemu“. Ovaj će grad s vremenom početi da se prikazuje kao sušto savršenstvo, te otuda i kao otelovljeno iskušenje.

U mešovini kultura koja je vladala u Carigradu, u njemu je bilo Rimljana koji su u VII veku prestali da govore latinski i, sve do IX veka, muslimana koji su govorili grčki. Dok su Latini koji su 1204. godine osvojili i razorili Konstantinopolj nazivali njegove žitelje Grcima (prema *Istoriji* Nikite Honijata), konstantinopoljski hrišćani sami su izbegavali da se nazivaju starogrčkim imenom Heleni jer je bilo povezano s mnogoboštvom i radije su se umesto toga zvali Romejima. Čak i u XXI veku Grci na svim kontinentima zovu sebe Romeji, što znači Rimljani – deca Novog, ili Drugog Rima. Etnički Grci iz Istanbula i dan-danas se nazivaju Rumlari.

Iako je to važna psiholingvistička odluka, čitaoca bi pomalo zbunjivalo ako bismo žitelje ovog grada između 700. godine p. n. e. i 1450. godine n. e. nazivali Rimljanima,

zato se u ovoj knjizi Rimljanima nazivaju antički stanovnici Rima i Rimskog carstva, dok stanovnike Vizantiona, pa potom Vizanta i zatim Konstantinopolja zovem Vizantin-cima. Samo ime grada svakako je služilo i da proširi i da ograniči gradski prostor. Vekovima se na srednjovekovnom Zapadu vizantijska civilizacija nazivala konstantinopoljskom. Pred konačni pad pod vladavinu Turaka 1453. godine od Konstantinopolja su, međutim, uglavnom ostale ruševine među zidinama i nešto oskudnih zemalja koje su mu još pripadale.¹²

Osmanlije su pojam „turčin“ prvobitno koristile da označe nekog priprostog i neotesanog, iz zabiti. U urbanom slengu na zapadnoj obali Sjedinjenih Država danas se pojmom *Turk* naziva smeo momak, popularan i u fazonu – koncept potpuno obrnut od opšteprihvaćenih i stereotipnih bojazni i odbojnosti koje su bile žive vekovima i koje su obnovljene u vreme kada je Turska zatražila članstvo u Evropskoj uniji.¹³ Džon Lili pitao je 1578. „da li ikada postojaše stođavo tako opak i divljačan, Turčin tako pogan i zlokovaran, kao sušta poruga prirodi“;¹⁴ u engleskom rečniku slenga iz 1699. definiše se Turčin kao čovek surovog srca. Reč otoman,* osim što označava komad nameštaja za sedenje, češće se po salonima na Zapadu čula u sklopu razgovora o otomanskoj pretnji koja ugrožava hrišćansku civilizaciju.¹⁵

Bosporus (Kravlji moreuz) poprimio je oblik Bosfor u srednjovekovnom grčkom i latinskom, te sam i ja, posebno u

* Srpski istoričari izbacili su iz terminologije oblik otomanski i zamenili ga isključivo oblikom osmanski, prema imenu Osmana I. Etimološki, pojam otomanski potiče od arapskog oblika imena Utman ili Otman, koje su Turci prema svojoj fonetici prilagodili u Osman. Mada se pojam otomana kao komada nameštaja u savremenom srpskom jeziku gotovo uopšte ne koristi, ranije su i sam nameštaj i reč bili vrlo rasprostranjeni, verovatno preuzeti iz francuske kulture i jezika. (Prim. prev.)

kasnijim poglavljima, radije koristila opšteprihvaćenu nego izvornu, pravilnu varijantu. Razna imena grada, Vizant, Konstantinopolj, Konstantinija i Istanbul, ponekad možda nisam koristila hronološki sasvim pravilno, ali mislim da će me odavno počivši Vizantinci, Konstantinopoljci i Konstantinjani razumeti i, nadam se, oprostiti mi.

PROLOG

632–718. G. N. E. (10/11–99/100.
PO ISLAMSKOM KALENDARU)

Uistinu osvojićeš Konstantinopolj. Kakav će čudesan predvodnik biti taj grad i kakva će čudesna vojska ta vojska biti!

HADIS PROROKA MUHAMEDA

Vetar smrti ih je ugrabio... Romeji behu pod opsadom, ali Arapima ne beše ništa bolje no njima. Glad ih je tištala tako silno da su jeli leševe, izmet i svaku pogan. Bili su prinuđeni da se istrebljuju da bi jeli. Jedan modijus žita koštao je deset denarija. Tražili su kamenčice pa ih jeli da utole glad. Jeli su otpatke sa svojih brodova.

MIHAJLO SIRIJAC

O OPSADI KONSTANTINOPOLJA 717. GODINE

Ime glasnika ne znamo – ali živimo s ishodom poruke koju je doneo.

U jeku VII veka¹⁶ stigle su dvadesetpetogodišnjem vizantijskom caru Konstantu II vesti da je velika i svirepa vojska Arapa, od kojih se mnogi ispovedaju kao muslimani – „pokorni“¹⁷ – napala ostrva Kipar, Kos, Krit i Rodos

novoizgrađenom flotom od dvestotinak brodova. Konstant i njegov hrišćanski dvor znali su da su ovi muslimani, sledbenici vere koja još nije bila stara ni čitavo jedno pokolenje, pustinjski narod, tako bojažljiv prema moru da je skovao jednu prostu uličnu izreku u kojoj se jada: „Veće su zadovoljstvo vetrovi koje puštaju kamile nego molitve koje čitaju ribe.“* S brojno premoćnim snagama i s pomorskom tradicijom koja je sezala unazad sve do onih slavni dana kad su, hiljadu i četiristo godina ranije, pomorci s grčkog kopna osnovali ovaj grad, Konstant je isplovio iz svog blistavog grada sa zlatnim kupolama moleći se da neprijatelju nanese ritualno poniženje.

Dovoljan je međutim bio jedan jedini dan borbi pa da poniženje pretrpi Konstant i bude prinuđen da preobučen u običnog mornara iskoči sa carskog broda i šćućuren na palubi jednog običnog pobegne glavom bez obzira iz pokolja koji se odigrao u vodama između današnjeg Kipra i Turske.¹⁸ Izginulih je u ovom arapsko-vizantijskom, muslimansko-hrišćanskom sukobu bilo toliko da je, kako se pričalo, more svuda naokolo bilo crveno i puno leševa. Muslimanski izvori ovu bitku zovu Bitka jedara; novi modeli brodova, dromoni i helandije (u arapskoj varijanti šalandije) primorali su Vizantijce na borbu prsa u prsa i, na veliku brigu hrišćanskog Konstantinopolja, a protivno svim očekivanjima, pobedu su odneli Muhamedovi sledbenici.

Čitavih pola stoleća potom Konstantinopolj, koji se smatrao Božjim gradom, nalaziće se i pod fizičkom i pod psihološkom opsadom. Ovaj je grad verovao da je Božji miljenik i da će stoga ostati neosvojen do kraja sveta. Samo vek ranije Konstantinopolj, najbogatiji grad na svetu, bio je hrišćanska

* Izreka se pripisuje Beduinima, srednjovekovnim Arapima i ponekad Egipćanima. Burckhard, Titus, *Moorish culture in Spain*, 1972, p. 120.

prestonica carstva koje se rasprostiralo na teritoriji od dva i po miliona kvadratnih kilometara. Žitelji grada imali su takvu veru u svoju zaštitnicu Bogorodicu da su bogomajku nazivali glavnim zapovednikom svoje vojske.

Pobegavši s poprišta bitke, Konstant se vratio najpre u Konstantinopolj, ali se zatim povukao odatle u sigurnost poseda na Siciliji, ostavljajući svoju prestonicu nezaštićenu. Oni koje je ostavio, bilo u samom jezgru grada, oko nekadašnjeg grčkog akropolja s pogledom na Mramorno more, ili rasute po obali Bosfora i Zlatnog roga, ni izdaleka nisu činili jedinstvenu odbranu. Neki su verovali da će ih Arapi neizbežno osvojiti. Za svega nekoliko godina od smrti proroka Muhameda 632. godine (10. po islamskom kalendaru) muslimani su se, po svemu sudeći, latili da zavladaju najvećim delom tada poznatog sveta. Iste te 632. pokorili su vizantijsku Siriju, 636. potisnuli vizantijsku vojsku u Bici na Jarmuku, 640. osvojili Heliopolj, što im je omogućilo prodor u vizantijski Egipat, 641. pala je Aleksandrija, 642/3. Tripoli, i sada je arapska sila nadirala ka zapadu. Da su događaji tekli prema onome što se u tom trenutku činilo kao prirodan put, Carigrad bi postao sedište kalifa još pre četrnaest vekova.

Neposredno posle Bitke jedara, međutim, zavlдалo je zatišje. Muslimanska zajednica, još u povelju, gubila je snagu na sporove oko Prorokovog nasleđa. Iz njih je konačno proistekla podela na šiite i sunite, koja, od 661. godine, opstaje do danas i ima velikog uticaja na zbivanja u svetu.* Život

* Šiiti su prvobitno bili *shi'at Ali* – pristalice Prorokovog rođaka i zeta Alije, dok su suniti sledbenici Prorokove *sunne*, verskih propisa o načinu života. Razvili su se sporovi oko toga čije je pravo da predvodi muslimane kao kalif (naslednik). Pošto je zbacio neposrednog Prorokovog naslednika Aliju, muslimanima je od 661. do 680. vladao sunit Muavija, osnivač dinastije Omajada.

se u Konstantinopolju nastavljao, mada prožet strepnjama. Mnogi su napuštali grad, plašeći se da on neće moći ni da ih zaštiti ni da ih hrani. Carska dinastija bila je nedavno pre toga uvela kao oblik kažnjavanja rinometiju, rasecanje nosa osramoćenim carevima (a jezika njihovim ženama). Zlatna maska koja se nosila preko rasečenog nosa počela je da se viđa na carskom dvoru i po boravištima careva u izgnanstvu. Na pograničnim teritorijama vizantijsko stanovništvo se povlačilo u utvrđena naselja kao što je bila Monemvasija na Peloponezu, ili doslovno ukopavalo sebe, svoje domove, crkve i skladišta žita u meki kamen u Kapadokiji, u Maloj Aziji. Car Konstant je čak pokušao da preseli prestonicu na Siciliju, u Sirakuzu.

Strepnje su se pokazale kao opravdane najpre 667,¹⁹ a zatim 668, pa 669. Arapi su dolazili ponovo i ponovo, dovodeći vojsku pod sama konstantinopoljska Zlatna vrata. Ploveći i dalje na grčkorimskim brodovima s grčkoegipatskim posadama koje su silom uzeli u službu posle osvajanja Aleksandrije 642. godine, iskrcavši se kod Halkidona, na svega kilometar udaljenosti preko Bosfora i na otvorenom vidiku Konstantinopolju, muslimani su se rugali i pretili onima koji su se nalazili zarobljeni među zidinama „Čežnje celog sveta“.²⁰ Na scenu je, neosporno, izašla jedna nova pomorska sila. Arapi su napadali u proleće, polazeći iz Kizika u Maloj Aziji. Suzbijali su ih jedino još grčka vatra, đavolsko tajno oružje kojim je vladao Konstantinopolj, napravljeno mešanjem sirove kavkaske nafte sa sumporom, smolom i živim krečom, čije je dejstvo bilo slično napalmu, i borbena moć petstotinak ratnih brodova koje je Konstant sagrađio na Siciliji.²¹ Najnovije analize sirijskih i muslimanskih izvora upućuju na to da bi ove prve arapske napade trebalo pre

da posmatramo kao izazivačke ispade nego kao potpunu i strateški dosledno razvijenu opsadu.

Sve će se to potpuno promeniti 717.

Trpeći poraze pred konstantinopoljskim zidinama i od nadmoćnog oružja, Arapi ipak nisu skidali oka sa željenog plena i godine 717. (98–99. po islamskom kalendaru) muslimanska vojska došla je ponovo, pošto je 711. obezbedila sebi bazu na Gibraltaru, kao polazište za osvajanje velikog dela Iberijskog poluostrva, a takođe su joj, uz taj obod Evrope, već pripali veliki potezi Bliskog istoka i severne Afrike. Kucnuo je čas da se domogne i Božjeg grada. Opsadne snage, koje je predvodio brat omajadskog kalifa Sulejmana, sa sedištem u Siriji, napale su 717. godine Konstantinopolj i s kopna i s mora. Vizantijska vlast nad Kavkazom i Jermenijom već je polako sahnula. Ogromna muslimanska kopnena vojska imala je podršku hiljadu osamsto ratnih brodova.

Konstantinopoljske vlasti našle su se u strahu i svim žiteljima grada naloženo je da podnesu dokaze da su pribavili sve što je potrebno za borbu i snabdeli se namirnicama dovoljnim da prežive punu godinu dana; oni koji nisu bili u stanju da ispune ove zahteve prognani su. Te godine grad je posejao žito između unutrašnjeg i spoljašnjeg zida svojih slavnih bedema. U međuvremenu, osvajačka vojska, čiju su premoćnu većinu činili Arapi i Berberi, osokoljena eshatološkom vizijom da će vladar koji nosi ime proroka osvojiti grad, nagomilala je ogromne zalihe hrane i oružja i na brzinu podigla opsadne zidine od naboja, odsecajući opsadene od saveznika.

Plan koji su Arapi skovali imao je, ipak, Ahilovu petu: njihovo brodovlje nije bilo u stanju da drži pod blokadom

onu stranu grada okrenutu ka moru. Najpre nepobediva grčka vatra – napade njome s konstantinopoljskih zidina usmeravao je sam car Konstantin IV – a zatim dezerterstvo, u pravi čas, izvesnog broja Kopta, egipatskih hrišćana – sa muslimanskih brodova, značili su da su pre svega hrana, ali takođe ljudi i borbeni moral, krišom dospevali u grad, pod okriljem noći, s tog mora crnog kao sipino mastilo. Varljive bosforske struje ometale su muslimanske brodove koji su s pojačanjem plovili od Mramornog mora, a Arapi su i sami postepeno ostajali bez hrane, budući da su opustošili zemlju svuda oko grada. Glad, strah i boleštine sistematski su desetkovali osvajački tabor. Oštra zima, s debelim snežnim pokrovom, primorala je opsadivače, više nego opsadene, da jedu svoje tovarne životinje, pa možda čak i da pribegavaju kanibalizmu.²²

Konačno, na Veliku Gospojinu, 15. avgusta 718. godine, zapovednik arapske vojske naredio je povlačenje. Konstantinopolj je za pobedu zahvaljivao svojoj zaštitnici Bogorodici, i njena ikona je pronesena po zidinama.* Shvativši da su nadvladali protivnika, iznureni Konstantinopoljci prikupili su snagu da bi još jednom napali neprijatelja u povlačenju. Mnoge muslimane progutalo je more; druge su proganjali Bugari. Preživeli su se teškom mukom domogli savezničkih teritorija i potom svoje domovine.

Još pre nego što će biti zabeležena u istoriji, ova zbivanja su prerasla u legende. Nasrtaji na grad, junačka odbrana i beg

* Na mestu Bogorodičine crkve u Vlaherni, današnjoj istanbulskoj četvrti Ajvansaraj, podignuta je u XIX veku skromna grčka kapela. Ovde je, pored fontane sa svetom Bogorodičinom vodom, čuvan bogomaterin pojas, prema predanju spleten od kamilje dlake, koji se danas čuva na Svetoj gori.

osujećenih osvajača glavom bez obzira postaće lajtmotiv u istoriji Carigrada – grada koji živi dvostruki život, kao stvarno mesto i kao mit.

Mnoga će pokolenja pevati oko vatri po vojničkim logorima, i osvajačkim i braniteljskim jednako, pesme o opsadama Konstantinopolja i pomorskim bitkama pod njegovim zidinama. Srednjovekovni letopisci i kasniji izvori doterivali su priče. Pripovedalo se da je car Lav III potopio muslimansko brodovlje dotakavši Bosfor krstom. Mnogi su pričali kako je Konstant podigao krst dok su njegovi vojnici pojali psalme, a naspram njega je Muavija razvio barjak s polumesecom dok su njegovi ljudi deklamovali Kuran na arapskom. Čuvari sećanja zanemarivali su činjenicu da su verovatno obe vojske govorile grčki i da su se verovatno i vojnici i civili razumeli dok su razmenjivali uvrede i mrmorili molitve.

I u hrišćanskim i u muslimanskim domovima leto Gospodnje 717. (godina 98–99. po islamskom kalendaru) upamćeno je kao epsko poglavlje istorije i odlaganje konačne pobede. Turci će kasnije dolaziti na hodočašća u džamije i druge svetinje za koje su verovali da su osnovani u gradu još u vreme te prve opsade.²³ Veliki deo arapske literature tvrdi da su muslimani u stvari pobedili – i gledali napred ka daljem i potpunom osvojenju Konstantinopolja i svih njegovih teritorija.²⁴ Pripovedalo se da se Jezid I, zapovednik arapske vojske, popeo uz neosvojive carigradske zidine još pre opsade iz 672. godine, te je otud postao posle toga poznat kao *fata el arab* – mladi prvak Arapa; ili da je jedan arapski zapovednik ujahao u grad i obesio vizantijskog cara u Aja Sofiji da se osveti za pokolj muslimana. Na Zapadu se iskušenja kroz koja je prolazio Konstantinopolj zapravo opevaju i dan-danas; u Tolkinovom *Gospodaru prstenova* Bitka Pelenorskih polja, okršaj za Minas Tirit vođen i na

kopnu i na vodenim putevima,²⁵ nastala je delimično i na nadahnuću crpenom iz ovih napada, a svakog 15. avgusta ceo hrišćanski svet zahvaljuje Bogorodici na čudesnim zaštitničkim moćima. Pošto nije pao, Konstantinopolj je postao još primamljiviji, stičući u svesti mnogih natprirodne razmere.

Pored priča o pobedi, vizantijski izvori čvrsto nas obaveštavaju da su otprilike u vreme opsade Konstantinopolja Arapi zauzeli Rodos, gde su raskomadali i zatim prodali nekakvom jevrejskom trgovcu jedno od sedam čuda starog sveta, Kolosa – koji je pao za vreme zemljotresa 226. godine p. n. e. i zbog zabrane Delfskog proročišta nikada nije ponovo podignut. Bronzu od koje je bio izliven divovski antički spomenik odnelo je zatim devetsto kamila (ili tri hiljade, prema nekim ponesenijim letopiscima). Iako sa strašću prepričan u nekoliko srednjovekovnih tekstova i u mnogim naučno priznatim istorijama iz našeg doba, ovaj događaj ne može se pronaći u arapskim izvorima. Moguće je da je posredi prećutkivanje iz stida – ili je možda u ovom slučaju povest samo pripovest, sa svim klišeiziranim opštim mestima o vandalizmu i filistejstvu Jevreja i Saracena, začinjanim prisenkom eshatoloških strepnji.²⁶

Kulturološko sećanje, istorijsko nadanje, često je podjednako snažno kao istorijske činjenice.

I eto to je otelovljeni Carigrad, mesto gde se povest i pripovesti sudaraju i pucaju, grad koji hrani ideje i podatke da bi njima gradio spomenik sebi. Trofej koji podjednako vredi kao pojam, kao san, koliko i kao stvarnost. Grad koji je odavno čuvao bezvremenu tradiciju, staru koliko i prapoćeci savremene svesti – da se priče iz prošlosti neguju da bi nam govorele ko smo mi u sadašnjosti. U čvrstim istorijskim pojmovima arapski neuspesi zaista su obeležili promenu težnji.